

Історія перекладу Біблії англійською мовою

Оксана Романова

Біблія вважається однією з перших у світовій, релігійній та культурній історії книг, яка перекладені на багато мов.

Незважаючи на те, що авторство практично кожного з біблійних текстів пов'язувалось і пов'язується з іменем певної історичної чи легендарної особистості, істинним автором все одно визнається сам Бог, під впливом (натхненням, інспірацією) якого була написана та чи інша книги Біблії [1].

Дослідників завжди приваблювала унікальність походження Біблії. Її книги написані понад як сорока авторами протягом майже півтори тисячі років.

Протягом століть Біблія була книгою, яку найбільше читали і цитували у Англії.

Перші спроби перекладу біблійних текстів на Британських островах відносяться до періоду раннього Середньовіччя. Збереження інтересу до мови народу в освіченого духівництва, продовження активної літературної творчості на місцевих діалектах і те, що в Британії древньоанглійська мова продовжувала існувати як писемна, на відміну від решти континентальних діалектів, сприяло тому, що перекладачі намагались перекласти вибрані тексти Священного Писання і зробити їх доступними для англосакського населення.

Вважається, що у VII столітті неграмотний пастух Кедмон відчув поетичний дар і зробив перший переклад біблійного тексту древньоанглійською мовою. Згідно з Бідою Високоповажним (бенедиктинського ченця у монастирі святого Петра в Нортумбрії), Кедмон переклав текст Писання віршами під впливом читання монахинь у монастирі в Уїтбі. Із його поезій збереглись лише декілька початкових рядків книги Буття на нортумбійському діалекті. Перший переклад Псалтиря древньоанглійською зробив єпископ Шернборський Альдгейм. Також відомо, що у VIII столітті Біда Високоповажний зробив переклад окремих фрагментів з Нового Завіту (зокрема, з Євангелія від Іоана), які не збереглись до теперішнього часу [4].

Король Уссекса Альфред Великий (849-899), який підтримував ідею церковного просвітництва, виконав вільний переклад Второзаконня, до якого приписав видання власних законів (Правду короля Альфреда), а також моральні та правові установи з книги Вихід (21-23) [8]. Це був найперший переклад старозавітних текстів древньоанглійською мовою. За наказом короля Альфреда був перекладений увесь Псалтир, але він не зберігся.

Поява в латинських Псалтирях і Євангеліях глос древньоанглійською мовою стала досить важливим моментом підготовки перекладу Біблії.

Найважливішою пам'яткою цього часу є Псалтир Веспасіана, який був написаний у IX столітті [2].

У Ліндисфарнських Євангеліях в середині IX століття з'явилися глоси на нортумбрійському діалекті, автором яких був священник Олдред. Приблизно у 975 році такі ж глоси представили священники Фарман і Оуен у Рашворцькому Євангелії. Схожа практика знайшла широке розповсюдження у Псалтирях [7].

До початку XI століття належить рукопис Паризького Псалтиря [6], у якому англійські глоси розміщувались не між рядками латинського тексту, а в паралельних до нього колонках.

Завоювання Англії норманами (1066) призвело до спаду англосакської культури й літератури. Панівною мовою аристократії у XI-XII століттях став норманський діалект старофранцузької мови, а мовою Церкви залишалася латинська мова. З тих часів до нас дійшли лише окремі свідоцтва про те, що фрагменти Біблії перекладались англійською мовою, загалом це були псалми, які вживались згідно з богослужінням. Приблизно у 1120 році єпископ Едвін склав так званий Трійчастий Псалтир, у якому латинський текст супроводжувався паралельними перекладами англо-нормандською та ранньоанглійською мовами. До цього періоду відноситься Оксфордський Псалтир, переклади із якого лягли в основу більшості англо-нормандських версій [9].

У XII столітті зароджується нова тенденція: з'являються поетичні (метричні) парафрази на тексти Євангелій, Діянь святих апостолів, а в XIII столітті й книг Старого Завіту (Буття і Вихід).

Джон Уїкліф, якого називають «*провісником європейської Реформації*», здійснив повний англійський переклад Біблії з Вульгати у XIV столітті [1]. Ще в студентські роки Джон Уїкліф почав вивчати Священне Писання і вирішив присвятити все своє життя служінню Христу й проповідувати відкриті ним істини. Існує два варіанта Біблії, і обидва базуються на Вульгаті. Перший – строгий і майже у всьому наслідує латинський текст, інший – вільніший, більш англійський. Переклад Біблії англійською мовою, який був виконаний під керівництвом Джона Уїкліфа, був першим повним перекладам Священного Писання народною мовою. Цей переклад не лише заклав основи англійської біблійної мови, але й послугував розвитку англійської прози в цілому [2].

У XVI ст. англійський реформатор У. Тіндейл вирішив перекласти Біблію англійською мовою, і у 1523 р. він береться за переклад Нового Завіту. Він обґрунтовує свій проект звичайним аргументом – пошуком істини. Але, крім цього, його мета полягає у руйнуванні тієї думки, що народна мова не здатна належним чином передати оригінал. Сучасні дослідники вважають, що саме Тіндейл встановив принцип біблійного перекладу англійською мовою. Але сучасники знаходили у його перекладах недоліки й помилки. Зокрема те, що Тіндейл зробив заміну декількох сталих церковних термінів, наприклад, *church*

(церква) на *congregation* (релігійне братство), *priest* (священик), на *senior* (старший), *charity* (милосердя) на *love* (любов до ближнього) [3]. Зразком для перекладу Тіндейла слугував Новий Завіт у німецькому перекладі Мартіна Лютера, а неприйняття його перекладу було пов'язане головним чином з його протестантським тоном. Біблійна лексика, яку розробив У. Тіндейл, стала важливим внеском до ранньої новоанглійської мови, яка перебувала на етапі розвитку.

У зв'язку зі зміною релігійної політики Генріха VIII у бік Реформації, виникло питання про офіційний санкціонований переклад Біблії. Першою офіційною версією став переклад М. Кавердейла, який був опублікований в Цюріху у 1535 році і перевиданий у 1537 році. Друге видання Біблії було присвячене Генріху VIII та Анні Болейн й дістало неофіційну назву – Королівська Біблія. Не дивлячись на те, що перебуваючи в еміграції в Німеччині, М. Кавердейл працював разом із У. Тіндейлом, його переклад поступався перекладу У. Тіндейла з наукового та філологічного поглядів. Можливо, М. Кавердейл, який не володів древньоєврейською мовою, перекладав з Вульгати, а також користувався німецьким варіантом Лютера та Біблією за редакцією У. Цвінглі. Не дивлячись на це, Біблія у перекладі М. Кавердейла мала офіційний дозвіл у Англії й витримала 14 видань з 1537 по 1549 роки [4].

Переклад Біблії Т. Метью був опублікований одночасно з перекладом М. Кавердейла. В його основі був варіант У. Тіндейла (П'ятикнижжя та Новий Завіт) і одночасно до Біблії у перекладі Т. Метью входили кращі переклади М. Кавердейла, а реальним автором видання був товариш У. Тіндейла Дж. Роджерс, чиє ім'я офіційно не згадувалось, щоб уникнути проблем, пов'язаних з іменем У. Тіндейла [3].

У 1539 році вийшла у світ так звана Велика Біблія (завдяки своєму формату), автор якої, М. Кавердейл використав виправлений варіант Біблії у перекладі Т. Метью.

У другій половині XVI ст. з'явилися такі протестантські переклади, як Женевська Біблія (1560 р.), підготовлена у Швейцарії англійськими протестантами-емігрантами разом з Ж. Кальвіном та «Єпископська Біблія» Метью Паркера [1]. Женевська Біблія відрізнялась від інших видань тим, що у її виданні були проставлені відмітки на полях, які трактували текст з позицій кальвінізму. За основу у «Єпископській Біблії» був узятий текст Великої Біблії, а переклад був виконаний на досить високому науковому рівні.

Біблія короля Якова (*King James Version, Royal Version*), яка була видана в Англії у 1611 році, вважається офіційною Біблією реформованої Церкви Англії. Її структура в основному співпадала зі структурою Вульгати, з тією відмінністю, що в ній існував особливий розділ між книгами Старого Завіту і Нового Завіту. Перекладачі, призначені королем Яковом, свідомо намагались формулювати деякі уривки таким чином, щоб представники різних протес-

тантських течій могли наповнити їх прийнятним для себе змістом [8]. Біблія короля Якова стала зразком не лише перекладу, але й літературної мови в цілому й зробила великий вплив на англійську літературу XVII-XIX століть. Не дивлячись на те, що у XIX-XX століттях були опубліковані нові переклади, урочиста проза Біблії короля Якова не була ними витіснена. За бажанням священика ця редакція може використовуватись і в сучасному, особливо у святковому богослужінні.

Не дивлячись на літературні переваги офіційно схваленого перекладу Біблії короля Якова, з часом стали очевидними і її недоліки. Крім того, сам розвиток англійської мови вимагав оновлення лексики і звільнення від архаїзмів. Після довгих дебатів, за наказом королеви Вікторії і з благословення архієпископа Кентерберійського, у 1870 році був створений Комітет із виправлення, більшість членів якого складали вчені Кембріджського й Оксфордського університетів, тогочасні погляди яких на теорію і практику перекладу дещо відрізнялись. У результаті перевагу отримала Кембріджська традиція детального перекладу змісту й характерних ознак висхідного тексту за допомогою засобів літературної мови (*good English style*) [6]. У 1881 році був виданий Новий Завіт, а у 1885 році *Oxford University Press* і *Cambridge University Press* надрукували два варіанти виправленої Біблії – «бібліотекарське видання» з великими вступними статтями і замітками перекладачів, а також «загальне видання» з короткими вступними статтями і найважливішими замітками перекладачів. Біблія, яка отримала назву *Revised Version (RV)* і у наш час є офіційним текстом Англканської церкви, а також пам'ятником англійської літературної мови XIX століття.

На початок XX століття стали очевидними лінгвістичні відмінності, які накопичились між англійською мовою Британських островів і її американським варіантом. У 1900 році в США вийшло власне видання Нового Завіту з поправками американських теологів, які були внесені безпосередньо у текст, а у 1901 році був опублікований Старий Завіт. Американська зразкова редакція Біблії враховувала інтереси місцевого співтовариства: її текст очистили від термінів та зворотів, які вийшли із вжитку, а також від англіцизмів [5].

Бажання теологів провідних університетів і духовних семінарій США та Канади вперше створити самостійний варіант повної Біблії на американському континенті та їх співпраця призвели до випуску Нового Завіту у 1946 році, Старого Завіту у 1953 році, а в 1957 році – Апокрифи. Особливого значення цим виданням надавало те, що при їх розробці використовувався знайдений в Кумрані згорток Книги пророка Ісаї.

У 1946 році комітет, який виступав як представник протестантської церкви Британських островів й католиків як спостерігачів, висунув питання про принципово новий переклад, не поєднаний з переробленими текстами офі-

ційно схваленого перекладу [5]. У 1961 році був перекладений Новий Завіт, а в 1970 році – Старий Завіт і Апокрифи. Нова англійська Біблія відмовилась від архаїзмів але залишила займенники «*thou*», «*thy*» (замість загальнозживаних «*you*», «*your*») у звертанні до Господа. Ця редакція користувалась надзвичайним успіхом і популярністю серед населення англомовних країн.

З метою наближення перекладу до богослужбових потреб, а також введення інклюзивної мови у 1989 році була опублікована виправлена англійська Біблія (*The Revised English Bible*). У підготовці до випуску вищезгаданого видання приєднались католики [8].

Американське біблійне товариство організувало новий переклад Біблії (*The Contemporary English Version*) у 1995 році. У даному перекладі відсутні такі біблійні терміни як «*спокуса*», «*виправдання*», «*праведність*», «*покаяння*» та інші. Замість слова «*притча*» вживається «*історія*», замість «*осанна*» – «*ура!*». Тексти вищезгаданого видання розраховані на легке сприйняття змісту непідготовленим читачем [5]. Надавати однозначну оцінку таким перекладам означає не брати до уваги реальну трудність, яка виникає перед кожним перекладачем Священного Писання.

У відповідності до приведених трактувань слід зазначити, що переклад Біблії є одним із найбільш значимих явищ становлення і розвитку людської цивілізації. Від дохристиянської античності й до наших днів Біблія являється одним із головних джерел натхнення перекладачів. Важко знайти у світовій літературі книгу, яка б привертала увагу перекладачів протягом більше двох тисяч років, яка б витримала стільки перекладів великою кількістю мов світу. Переклади біблійних текстів виконували в історії культурного розвитку людства величезну цивілізаторську місію і слугували розповсюдженню християнських ідей в англомовних країнах. Англійська мова багато в чому зобов'язана своєму розвитку й удосконаленню «Біблії короля Якова», багато цитувань з якої стали її сучасною частиною. «Авторизована версія» біблійного перекладу вважається першим твором англійської класики, який у значній мірі вплинув на англійську мову.

Список літератури:

1. *The Holly Bible*. – Philadelphia: The national Bible Press, 1968. – 1108 p.
2. Головащенко С. І. Біблієзнавство / С.І. Головащенко. – Київ: Либідь, 2001. – 496 с.
3. История перевода Библии на английский язык // Энциклопедия «Кругосвет», www.krugosvet.ru
4. Новіков Д. Підходи до релігійних перекладів // Релігія і світ, №2, 2003 р.
5. Робота з перекладами Біблії в Internet. – Bible Gateway. – Режим доступу: <http://bible.gospelcom.net/bible>.

6. *Boring M. Eugene*. Disciples and the Bible: A History of Disciples Biblical Interpretation in North America / Eugene M. Boring // St. Louis: Chalice Press, 1997. – 502 p.
7. *Elliot, Keith, and Ian Moir*. Manuscripts and the Text of the New Testament, an Introduction for English Readers / Moir Ian, and Keith, Elliot // Edinburgh: T& T Clark. – 1995. – Pp. x+111.
8. *Pricket, Stephen*. Reading the Text: Biblical Interpretation on Literary Theory / Stephen, Pricket // Oxford, 1991. – 365 p.
9. The New Oxford Annotated *Bible* with Apocrypha. New York // Oxford University Press, 1991. – 687 p.